

Για τον Αγκάμπεν είναι όλοι φασίστες, εκτός από εκείνους που είναι πραγματικά φασίστες

Raffaele Alberto Ventura

Τα τελευταία εικοσιπέντε χρόνια το όνομα Τζιόρτζιο Αγκάμπεν δεν υποδηλώνει απλώς έναν από τους πιο πολυδιαβασμένους Ιταλούς φιλοσόφους στον κόσμο, δεν αποτελεί απλώς σημείο αναφοράς για μια συγκεκριμένη τάση της ελευθεριακής αριστεράς, αλλά παραπέμπει και σε μια από τις πιο συναρπαστικές πνευματικές εμπειρίες του σύγχρονου κόσμου.¹ Τα κείμενα του Αγκάμπεν διαβάζονται σαν επιφυλλίδες, με τις εμπνεύσεις τους, τα επινοήματά τους, τις ανατροπές τους, αλλά φυσικά και τα κλισέ τους, τους μανιερισμούς τους και τις ελλείψεις τους (για μια αυστηρή κριτική, βλ. το σύντομο δοκίμιο που του αφιέρωσε ο Ιταλός Claudio Giunta).² Οι συγγραφείς που ο φιλόσοφος βοήθησε να προωθηθούν αποτελούν πλέον μέρος των πολιτιστικών αποσκευών μιας ολόκληρης γενιάς, της ίδιας γενιάς που σήμερα αισθάνεται αμηχανία για τις τοποθετήσεις του σχετικά με την πανδημία του Covid-19 – η οποία, σύμφωνα με τον ίδιο, δεν αποτελεί τίποτα παρά μια εφεύρεση.

Αν είχε γράψει απλώς ότι έγινε κακή διαχείριση ή εκμετάλλευση της πανδημίας, ίσως και σε υπερβολικό βαθμό, θα ήταν πιο

κοντά στην αλήθεια, αλλά σίγουρα δεν θα προκαλούσε τέτοια φασαρία. Ερήμην άλλων έγκυρων κριτικών φωνών, αυτό ήταν αρκετό για να καταστήσει τον φιλόσοφο σημείο αναφοράς για τους υπέρμαχους του ανοίγματος της οικονομίας και τους αντιεμβολιαστές, στον ίδιο βαθμό και αντίθετα από το σκάνδαλο που προκλήθηκε στο εσωτερικό του προοδευτικού αναγνωστικού του κοινού. Η φήμη του φιλοσόφου σε ένα ευρύτερο, μάλλον βαρήκοο, κοινό αποδεικνύεται από τις προτάσεις αναζήτησης στο Google, μεταξύ των οποίων ξεχώρισε πριν από λίγο καιρό η λέξη-κλειδί «Giorgio Gambe». Αλλά θα ήταν λάθος να αποδώσουμε τις θέσεις του για την πανδημία σε μια πρόσφατη μεταστροφή ή σε μια διπλή προσωπικότητα, τον Δρ. Τζιόρτζιο και τον κ. Γκάμπε.

Αντιθέτως, οι θέσεις που εκφράζει είναι απολύτως συνεπείς με το θεωρητικό πλαίσιο που ανέπτυξε μέσα στα χρόνια, υπό το λάβαρο της ριζοσπαστικής κριτικής της νεωτερικότητας με την τριπλή μορφή του κράτους, του καπιταλισμού και της επιστήμης. Για να εκπλήσσει το αναγνωστικό κοινό τόσο καθυστερημένα, πρέπει να είναι κι αυτό πολύ απρόσεκτο.

Σπέρματα ναζισμού

Σε μια ανάρτηση πριν από λίγες ημέρες, ο Αγκάμπεν συνέκρινε το διαβατήριο εμβολιασμού με το κίτρινο αστέρι που φορούσαν οι Εβραίοι κατά τη διάρκεια του ναζισμού. Μια θλιβερά προκλητική εικόνα που στο

1. (σ.τ.μ.) Το άρθρο δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα *Domani* στις 29/7/2021 και αλιεύτηκε από εδώ: <https://francosenia.blogspot.com/2021/07/giorgio-gambe-e-i-fascisti.html>

2. Βλ. το κείμενο του Claudio Giunta, *Ritorno alla «filologia»?* (Su Said, Agamben e altra critica universitaria) στη διεύθυνση <http://www.claudiogiunta.it/2018/12/ritorno-alla-filologia-su-said-agamben-e-altra-critica-universitaria/>.

μεταξύ είχε ήδη εμφανιστεί σε διάφορες διαδηλώσεις σε όλη την Ευρώπη. Δεν ήταν η πρώτη φορά που ο φιλόσοφος κατέφευγε σε μια εντελώς δυσανάλογη και ανάρμοστη ιστορική σύγκριση, έχοντας ήδη υποστηρίξει πριν από ένα χρόνο ότι οι καθηγητές που συμμετέχουν στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση είναι του ίδιου φυράματος με εκείνους που συντάχτηκαν με τον φασισμό. Και όμως, αυτού του είδους οι συγκρίσεις δεν είναι κάτι καινούργιο για τον Αγκάμπεν, ο οποίος καταφεύγει συχνά και πρόθυμα στην «*reductio ad Hitlerum*» [αναγωγή στον Χίτλερ, λογοπαίγνιο με την αποδεικτική μέθοδο της απαγωγής σε άτοπο] – πράγματι, αυτή είναι η πραγματική ποιητική του φόρμα, η υπογραφή του, το επιχείρημα που έχει ήδη προτάξει αρκετές φορές για να περιγράψει τη σύγχρονη εποχή. Προσεκτικός αναγνώστης της Χάνα Άρεντ, ο φιλόσοφος φαίνεται να ασχολείται εδώ και είκοσι χρόνια με τη ριζοσπαστικοποίηση της θεωρίας της για τον ολοκληρωτισμό, προκειμένου να συμπεριλάβει σε αυτήν ολόκληρη τη νεωτερικότητα. Κάτι που έχει τον τελευταίο καιρό ολοένα και πιο παράδοξα αποτελέσματα, τα οποία αναδεικνύουν τα όρια αυτής της ανιστορικής προσέγγισης, η οποία επιτελεί το διπλό έργο της δημιουργίας σύγχυσης στο παρόν και της παραποίησης του παρελθόντος.

Αν και η εικόνα του στρατοπέδου συγκέντρωσης ήταν ήδη κεντρική σε ένα από τα δοκίμια που δημοσίευσε το 1998, είναι στην πασίγνωστη ανάλυσή του για την «κατάσταση εξαίρεσης» ως ερμηνευτικό υπόδειγμα για την κατανόηση των Ηνωμένων Πολιτειών μετά την 11η Σεπτεμβρίου του 2001 που ο Αγκάμπεν επιτελεί την πιο δημοφιλή αναγωγή του [στον Χίτλερ, βλ. παραπάνω]. Ο Αγκάμπεν όμως βλέπει σπέρματα ναζισμού σε κάθε μορφή χρήσης και κατάχρησης της αρχής της υποχρεωτι-

κότητας, τα βρίσκει ακόμη και στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης, υποστηρίζοντας ότι «η Γερμανία είχε ήδη πάψει να είναι κοινοβουλευτική δημοκρατία ακόμη και πριν από το 1933» – διαχέοντας έτσι τον ναζισμό σε μια μακρά νύχτα στην οποία όλοι είναι φαινοί, τόσο πριν όσο και μετά την κυριαρχία του, επειδή δεν υπάρχει «αληθινή δημοκρατία». Όμως η προσέγγιση αυτή είναι επικίνδυνη, επειδή η θεώρηση του Άουσβιτς ως έκφρασης μιας γενικότερης καταστροφής που ονομάζεται νεωτερικότητα φέρνει τον Αγκάμπεν πιο κοντά στην αναθεωρητική ανάγνωση του ναζισμού που έκαναν οι ίδιοι οι φορείς του, ξεκινώντας από τον Καρλ Σμιτ και τον Μάρτιν Χάιντεγκερ.

Οι φασίστες που δεν είναι φασίστες

Στην πραγματικότητα, υπάρχει ένα ακόμη γεγονός που κάνει αυτή την καθολική αναγωγή ακόμα πιο τρανταχτή: για τον Αγκάμπεν, όλοι είναι φασίστες... εκτός από τους φασίστες. Υπάρχει τεράστια βιβλιογραφία σχετικά με την προσωρινή προσχώρηση του Χάιντεγκερ στον εθνικοσοσιαλισμό, η οποία διχάζει τους ιστορικούς και ανοίγει αμέτρητα ερωτήματα: ωστόσο, δεδομένης της πρόσφατης ανακάλυψης των ανέκδοτων τετραδίων του, γνωστών ως Μαύρων Τετραδίων, δεν θα πρέπει να συνεχίσουν να υπάρχουν πολλές αμφιβολίες για τον αντισημιτισμό του. Είναι επομένως εκπληκτικό το γεγονός ότι ο Αγκάμπεν, τόσο παρατηρητικός με τις ενδείξεις φασισμού στην εκπαίδευση από απόσταση, μπόρεσε να δηλώσει ότι αυτά τα σημειωματάρια δεν έχουν τίποτα το σκανδαλώδες στον βαθμό που ο Χάιντεγκερ «βλέπει στον Ιουδαϊσμό το στοιχείο της εκρίζωσης του πολιτισμού» (ηχογράφηση της 5ης Απριλίου 2019 στο Ιταλικό Μορφωτικό Ινστιτούτο στο Παρίσι). Άλλες εκφράσεις αυτής της ίδιας δύνα-

μης που ξεριζώνει τους λαούς, επεσήμανε ο Αγκάμπεν με την ευκαιρία αυτή, παραφράζοντας τον Γερμανό φιλόσοφο, ήταν ο αμερικανισμός και ο σοβιετικός σοσιαλισμός.

Αλλά αυτό είναι απλώς ένα κλασικό αναθεωρητικό επιχείρημα, το οποίο δεν αθώνει τον Χάιντεγκερ, αλλά αντίθετα δείχνει ότι δεν ήταν ένας αιμοδιψής βιολογικός ρατσιστής, αλλά εκφραστής ενός «πνευματικού αντισημιτισμού» τύπου Τζούλιους Έβολα. Σε κάθε περίπτωση, δεν είναι κάτι για το οποίο θα πρέπει να είναι κανείς πολύ περήφανος. Ένα παρόμοιο επιχείρημα ισχύει και για τον Έζρα Πάουντ, τον μεγάλο Αμερικανό ποιητή που ενστερνίστηκε θερμά τον φασισμό εξαιτίας των δικών του πολιτικών, πολιτιστικών και οικονομικών ιδεών: δηλαδή, ούτε τυχαία, ούτε από σύγχυση, ούτε από καιροσκοπισμό.

Η θέση του Πάουντ στην ιστορία της λογοτεχνίας του εικοστού αιώνα είναι αδιαμφισβήτητη και μπορούμε να είμαστε ευγνώμονες στον Τζιόρτζιο Αγκάμπεν που επιμελήθηκε μια ανθολογία των γραπτών του – όσο αμφιλεγόμενα κι αν είναι αυτά (οι θεωρίες του Πάουντ εμπνέουν, ως γνωστόν, μια από τις πιο δραστήριες ομάδες της ιταλικής ακροδεξιάς [τη νεοναζιστική οργάνωση CasaPound])– για τον εκδοτικό οίκο Neri Pozza το 2016. Ωστόσο, φαίνεται λίγο παράξενο να αναγράφεται στο οπισθόφυλλο του βιβλίου ότι «κανείς εκτός από αυτόν δεν διέσχισε την Ευρώπη της εποχής του με απόλυτη διαύγεια». Αγκάμπεν, σοβαρολογείς; Δεν μπορούμε πραγματικά να βρούμε κανέναν πιο διαυγή από έναν ποιητή θαμπωμένο από τον Μουσολίνι; Ο πρόλογος του Αγκάμπεν στην ανθολογία είναι ασαφής και υπαινικτικός, γεμάτος υπόρρητα νοήματα, σαν να θέλει να υποδηλώσει ότι ο προβληματισμός για την πολιτική ιδεολογία του Πάουντ (και τις «ψευδαισθήσεις του για τους λατινικούς λαούς και τον

φασισμό») θα ήταν μια χυδαιότητα ανάξια ενός διανοούμενου που, όπως ο ποιητής και όπως ο Χάιντεγκερ μετά από αυτόν, είναι ικανός να αποτιμήσει την «καταστροφή του δυτικού πολιτισμού». Αλλά ποια ακριβώς είναι αυτή η καταστροφή μπροστά στην οποία ακόμη και ο φασισμός μετατρέπεται σε λεπτομέρεια; Αυτό το γνωρίζουν μόνο οι μνημένοι.

Μερικές ενδείξεις: πρόκειται για «ένα άνευ προηγουμένου ρήγμα στην παράδοση της Δύσης», καθώς «ο δεσμός μεταξύ παρελθόντος και παρόντος έσπασε». Πώς, τότε, γιατί; Ο πρόλογος θα μας αφήσει στο σκοτάδι, αν και η ανάγνωση των πρόσφατων τοποθετήσεών του για τον Covid-19 μας κάνει να συνειδητοποιήσουμε ότι ο νέος κόσμος που ετοιμάζεται δεν είναι τίποτε άλλο από την πραγμάτωση αυτής της αρχαίας καταστροφής. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο Αγκάμπεν επικαλείται τη ντσεική θεματολογία της συντηρητικής επανάστασης των αρχών του εικοστού αιώνα, κάνοντας έτσι αναφορά στην καταστροφή που επέφερε η Γαλλική Επανάσταση ή ο θρίαμβος της υπολογιστικής λογικής – αλλά ο φιλόσοφος μπορεί να θέλει να παραμείνει ασαφής για να μη σοκάρει τους αριστερούς οπαδούς του.

Με τη δύναμη που του έδινε το κεφάλαιο φήμης που έχει λαφυραγωγήσει, ο Αγκάμπεν είχε ακόμη σε εκείνες τις σελίδες την πολυτέλεια να υποστηρίξει την καταγγελία κατά της «φιλαργυρίας», της «τοκογλυφίας» και της «χρηματολατρίας» ενός διαβόητου αντισημίτη, καθώς, παραθέτοντας τον ποιητή, «οι καλλιτέχνες είναι οι κεραίες της φυλής». Όροι που κάθε άλλο παρά ουδέτεροι είναι, δεδομένου του πλαισίου. Δεν είναι τυχαίο ότι αυτό ακριβώς το απόσπασμα θα μετατραπεί στο οπισθόφυλλο των *Γραπτών* του Πάουντ στο πιο αβλαβές «οι καλλιτέχνες είναι οι κεραίες

του είδους». Μην τυχόν και σας περάσει από το μυαλό ότι η ύψιστη μορφή διανοητικής διαύγειας για τον Αγκάμπεν τη δεκαετία του 1930 ήταν ο φασισμός, ή μάλλον η ιδεολογία που εξέφρασαν ποικιλοτρόπως οι αγαπημένοι του Πάουντ, Χάιντεγκερ και Σμιτ. Πόσο μάλλον που ο πραγματικός φασισμός, όπως γνωρίζουμε σήμερα, είναι η εξ αποστάσεως εκπαίδευση και το διαβατήριο εμβολιασμού, οι ακραίες συνέπειες της καταστροφής για την οποία ήθελαν να μας προειδοποιήσουν οι φασίστες διανοούμενοι, οι οποίοι δεν είναι πραγματικά φασίστες. Είπαμε, η τέχνη του Τζιόρτζιο Αγκάμπεν βρίσκεται στις ανατροπές της πλοκής.